E Conference World
International Conference on Interdisciplinary Studies and Scientific Research
Hosted online from Nottingham, UK
Date: 30th December, 2023
Website: https://econferenceworld.org/index.php/ecw/index

ZAIF ESHITUVCHI BOLALAR MAKTABIDA TILGA O‘QITISH TIZIMINING RIVOJLATIRISHNING INNAVATSION TEXNALOGIYASI

Turg‘unboyeva Zulxumor Ibrohimjon qizi
QDPI Inklyuziv ta’lim kafedrasi o’qituvchisi

Habibullayeva Hamidaxon
Q DPI Inklyuziv kafedrasi surdopedagogika yo’nalishi

Annotasiya:
Ushbu maqolada zaif eshituvchi bolalar maktabida tilga o‘qitish tizimi va uni rivojlatirish haqidagi yangi pedtexnalogiyalar to’grisidagi ma’lumotlar yoritilgan.

Kalit so’zlar: lug’at, nutq, ovoz tempi, to’g’ri talaffuz , so’z, rivojlangan nutq, karlik , zaif eshituvchilik, tug’ma va ortirilgan karlik, pedtexnologiya, metodika.

Tilga o‘rgatish — zaif eshituvchilar maktabida muloqotning to‘liqvositasini shakllantirish vazifasini ko‘rib chiqadi. Nutqiy rivojlanmaslikni bartaraf etish nafaqat maxsus fan sifatidagi tilga o‘rgatishning zarur sharti, balki mehnatga tayyorgarlikning asosi hisoblanadi.Nutqni shakllantirish va uni tuzatish bir-biriga bog’liq vazifalami yechishni taqozo qiladi.Bolalarda nutqni tushunishni rivojlantirish yo‘nalishidagi isho‘qituvchining sinfga va alohida o‘quvchiga qarata aytgan topshirig‘i,buyrug‘i, aniq vaziyatni o‘z ichiga olgan sodda murojaatinitushunishni o‘rgatishdan boshlanadi. Keyinchalik ulami faol nutqda qo‘llashni boshlaydilar. Yangi nutqiy materialni tushunishnirivojlantirish

doimo birinchi darajada turadi. Zaif eshituvchilamingog‘zaki nutqi eshituv-ko‘ruv asosida qabul qilinadi.Labdan o‘qish malakasini shakllantirish ikki xil yo‘nalishda olibboriladi: dars va darsdan tashqari paytidagi nutqiy muloqot jarayonidava maxsus mashqlarni bajarish paytida. Labdan o‘qishning muvaffaqiyatli bo’lishi nutqning tuzilishi va talaffuzini o‘rganish bilan belgilanadi. Og‘zaki nutqni samarali shakllantirish o‘qituvchining nutqiniqabul qilishdan boshlanadi. So‘ngra o‘quvchilarni turli so‘zlardanibora qurishga, fikrni mustaqil ifodalashga o‘rgatiladi.Og‘zaki nutq ta’limning birinchi bosqichida iboralardan,keyinchalik darak va so‘roq gaplardan foydalaniladi. Og‘zaki nutqning leksikgrammatik tomonlarini shakllantirishtalaffuz malakalarini rivojlantirish va korreksiyalash bilan uzviybog‘liq. To‘g‘ri, aniq, ifodali og‘zaki nutqni shakllantirish vazifasita’limning birinchi uch yilligida hal qilinadi. Keyinchalik talaffuzustida ishlash korreksion xarakterga ega bo‘ladi. Talaffuz malakalarinirivojlantirish yakka mashg‘ulotlarda, maxsus darslarda, shuningdek,o‘quv-tarbiya ishi jarayonida olib boriladi. Dialogik va monologik nutqqa o‘rgatish. So‘zlashuv nutqimalakasini rivojlantirish o‘quv mashg‘ulotlarida, o‘yin, mehnat, tasviriyfaoliyat jarayonida olib boriladi. Bu ishda o‘quvchilar dialogik nutqning turli ko‘rinishlarini o ‘zlashtiradilar (iltimos, savoljavob, bajarilgan topshiriq haqida ma’lumot). Suhbat mavzulari doimo murakkablashadi. Monologik nutq qurilishidagi mashqlar tilning barcha komponentlarini rivojlantirishni nazarda tutadi va o‘quvchilardan nutqiy materialni mobilizatsiyalashni talab qiladi.Yozma nutqqa o'rgatish zaif eshituvchilar maktabida nafaqatasosiy didaktik masala, balki nutqni rivojlantirish vositasi hisoblanadi.

Zaif eshituvchilarning nutqi va fikrlashini rivojlantirishda yozmaishlar muhim o‘rin tutadi. Bu ishlar o ‘quvchilaming nutqiyimkoniyatlarini faollashtiradi, nutqiy faoliyatni shakllantiradi. Mustaqilinsholarda yo'l qo‘yilgan xatolar ustida ishlash, mashg'ulotlamingturli ko‘rinishlarida nutqni rivojlantirish mashqlarining asosiyqismi hisoblanadi. Nutqning lug‘at asosini shakllantirish. Nutqni shakllantirishbo‘yicha ish tizimi, bolalardagi so‘zlami korreksiyalash, lug‘atiniboyitishni nazarda tutadi. Lug‘at ishida asosiysi - og'zaki va yozmanutqda so‘zdan to‘g‘ri foydalanishga o'rgatish, nutqning Grammatik qurilishini shakllantirish, o‘qish mashg'ulotlari. Bundan tashqari,lug‘at ishi bolalarda so‘z muloqotini shakllantirish vositasihisoblanadi. Nutqning grammatik qurilishini shakllantirish. Grammatikmashg‘ulotlaming asosiymaqsadi tilga o'rgatishning boshlang'ichbosqichida so'zlar o'rtasidagi munosabatni ifodalashdan iborat. Nutqning grammatik qurilishi lug1 at ustida ish bilan bog'Iiq holda olib boriladi. Amaliy grammatik malakalar morfologiya va sintaksis qonunlari asosida rivojlanadi. Grammatik kategoriyalar nutqiyamaliyotda o'zlashtiriladi. Ularning har birini o‘zlashtirish uchunbolalarga yordam beriladi.Til tizimi bilan boshlang’ich tanishuv. Til birliklari, uningstaikturalari o‘quvchilar oldida til vositalarini bilish imkoniyatlarini ochibberadi. Bu esa, ulaming nutqiy malakasini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratib beradi. Tilga o'rgatish jarayonida o'quvchilar kuzatishga, tahlil qilishga o'rganadilar. Bu esa, ularga o‘z nutqini tekshirishga yordam beradi. Grammatika darslardagi bilimlar so'zlaming ieksik ma’nosming kengayishi va chuqurlashishini ta’minlaydi.Til mashg‘ulotlari - o'rganish obyekt sifatida atrofdagi olamnianglashga, fonetika, grammatika, to’g 'ri yozish malakasini rivojlantirishga, turli mashqlarni bajarish usullarini egallashga, darslik

vajadvallar bilan ishlashga o'rgatadi. Tilga o‘rgatish bo‘yicha ishni tashkil etish tamoyillari.

O‘quv jarayoni, o‘yin, ekskursiya, bolalarmehnati — bulaming barchasi tevarak hayotni anglash va nutqni rivojlantirish orasida aloqa o‘rnatishni hisobga olib rejalashtiriladi.O‘qituvchi, tarbiyachi, kutubxonachi bir-biri bilan aloqagakirishish, nutqiy muloqotni tashkillashtirishda o‘zining vazifasini belgilab oladi.Zaif eshituvchilarda nutqni shakllantirish va uni tuzatish ularningbarcha ruhiy jarayonlarni rivojlantirish bilan bog‘liq holda olibboriladi. Bu qoidaga asoslanib, o‘qituvchi o‘zining e’tiborinibolalaming sensor rivojlanishiga qaratadi. Talaffuzga o‘rgatish, eshituv-ko‘ruv qobiliyatini rivojlantirish,eshitish qoldig‘idan foydalanish nutqning sensomotor asosinitakomillashtirishni nazarda tutadi. Maxsus ta’limda foydalanuvchi turli mashqlar, ixtiyoriy diqqat, ixtiyoriy va ixtiyorsiz xotirani tarbiyalashga qaratiladi. (masalan, o‘yinlarda). O‘quvchilar mustaqilnutqining sistematik, maxsus rejalashtirilgan xatolar ustida olibboriladigan ishlar nutqiy rivojlanmaganlikni bartaraf etishning muhim vositasi hisoblanadi va u nutqiy amaliyotning ko‘rinishlaridan biridir.Xatolar va ulami tuzatishga e’tibomi qaratish lug‘atni boyitishga,grammatik malakalami rivojlantirishga xizmat qiladi. Zaif eshituvchi bolalar ta’limida nutq ko‘rinishlari va shakllarimaxsus rol bajaradilar. Bu vazifaning belgilanishi nutqning lingvistik, psixologik,didaktik xususiyatlari bilan bog‘liqdir. Nutqning turli shakllari va ko‘rinishlaridan differensialfoydalanish tamoyili bilan hamkorlikda o ‘qituvchi sinf bilan muloqoto‘rnatadi. Nutqning turli shakllari o ‘quvchilaming nutqiy faolliginioshiradi. Yangi leksika, grammatikani mustaqil o ‘zlashtirish zaifeshituvchi bolalarning nutqiy rivojlanishi uchun asosiy omil

bo‘libhisoblanadi. Shuning uchun o‘quv jarayonida qo‘llaniluvchi nutqiyzaxirani bartaraf qilish va korreksiyalash tilga o‘rgatishning muhimtamoyili hisoblanadi. Kuzatishlar bo‘yicha, maxsus maktablarda tilga o‘rgatishningmazmuni zaif eshituvchi o‘quvchilaming aqliy rivojlanish dasturibo‘lib hisoblanadi. Dasturda tilga o‘rgatishning vazifalari hambelgilab berilgan. Bu ikki usulda olib boriladi: birinchidan, amaliytalablami o‘zlashtirishda o‘quvchilarga til manbaalari haqidama’lumot beriladi (2-4-sinflar), ikkinchidan, 4-sinfdan boshlab“Grammatika va to‘g‘ri yozish” bo‘limi kiritiladi. Ona tiliga o‘rgatish dasturi bir nechta bo‘limlami o‘z ichiga oladi. Savod o‘rgatish. Bu bo‘limning mazmuni o‘z ichiga o‘qish va yozish malakalariga bo'lgan talablami oladi. Ularda ko‘nikmalar aniqligi belgilanadi, shuningdek, zaif eshituvchilarda shakllanayotgan asosiy sharoitlar belgilab berilgan. Talablarga muvofiq holda savodga o‘rgatish dasturi og‘zaki nutqda korreksion-rivojlantiruvchi vazifani bajaradi. “Savodga o‘rgatish” bo‘limi bo‘yicha ishning mazmuni “Nutqnirivojlantirish”, “Eshituv qobiliyatini rivojlantirish”, ”Talaffuzga o‘rgatish”, “Nutqning grammatik tomonini shakllantirish” boiimlaribo‘yicha olib boriladigan ish mazmuni bilan bog‘liq.

O‘qish mashg‘ulotlari bolalar nutqini shakllantirish va korreksiyalashda muhim o‘rin egallaydi. Ularo‘quvchilaming tevarak olam haqidagi boy imkoniyatlarini ochib beradi.Matn bilan ishlashda o‘quvchilar o ‘qilgan matnni mustaqil baholashni, matn mazmunini o ‘zining hayot malakasi bilan bog‘lashnio‘rganadilar. Bu bo’lim to‘rtta qismni o‘z ichiga olgan: “O‘qish tematikasi”, “O‘qish malakasi”, “Matn bilan ishlash”, “Sinfdan tashqari o‘qish”. Nutqni rivojlantirish. Bu bo‘lim ona tili darslaridagi nutqiymuloqotning maxsus tashkil etilgan amaliyoti asosiy qismining bajarilishini talab qiladi. Bu bo’limda

o‘quvchilar nutqiga kiritilishi kerak bo‘lgan so‘zlaming leksik-semantik guruhlari ko‘rsatib o‘tilgan. Bo’limdao'quvchilarning nutqiy ko‘nikma va malakalariga qo‘yilgan talablar murakkablashib boradi. Dasturda ko‘rsatilgan nutqiy ko‘nikma vamaiakalar, til materiallari orasida bo’lim mavzulari alohida o‘rin tutadi.“Yozish va nutqni rivojlantirish”, “Tevarak olam bilan tanishtirish”. Sinflar bo‘yicha mavzular taqsimlanishi turlichadir.Yozma nutqqa o‘rgatish ta’limida o‘quvchilar gap tuzishga,rasmlami ta’riflashga, xat yozishga, insho yozishga, badiiy adabiyotqahramoniga xarakteristika berishga o‘rganadilar. Nutqning grammatik qurilishni shakllantirish. Bu bo’limning talabi o‘quvchilarning faol nutq va grammatik nutq vositalarini egallashini ta’minlashi kerak.Grammatik kategoriyalar shakli va mazmunining birligi tamoyilib oshlang‘ich bosqichda grammatik mohiyati va ikkilamchi sifatda — ifodalashning til vositalari boib hisoblanadi. O'quvchilarning o‘z fikrini ifodalashning grammatik vositasinio‘zlashtirish bo‘yicha dasturning ushbu bo’limi talablarning alohida sistemasining yaratishni nazarda tutadi. Ushbu talablarning tashkiletilishi dastiab alohida grammatik qonuniyatlarni o‘zlashtirishni,keyinchalik esa ularni sistemalashtirishni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Ibragimovna, Turg‘unboyeva Zulxumor. "ZAIF ESHITUVCHI O‘QUVCHILARNI NUTQIY SIFATLARINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI." *Science Promotion* 1.2 (2023): 131-138.

2. Sobirkhanovna, Makhmudova Madinakhan. "PECULIARITIES OF WORKING WITH CHILDREN WITH MENTALLY RELATED IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION." (2023).

3. Madinakhan, Makhmudova, and Abduvahobova Irodakhan. "PECULIARITIES IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION." (2023).

4. Shahnigor, Rakhimova Khurshidakhon Sadikovna Khomidova. "FORMATION OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES IN THE PROCESS OF TRAINING CHILDREN WITH HEARING DEFECTS TO WORK." *Confrencea* 3.03 (2023): 188-192.

5. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "COCHLEAR IMPLANTATION: AN INNOVATION IN THE DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY, MEDICINE, DEAF PEDAGOGY AND SPEECH THERAPY." *Open Access Repository* 4.2 (2023): 321-330.

6. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, and Rustamova Feruzabanu. "CONTRIBUTION OF CHARLES MIKHAIL EPE TO THE EDUCATION OF DEAF CHILDREN." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 563-566.

7. O'ghiloy, Rakhimova Khurshidakhon Sadikovna Kurbanuva. "CHILDREN WITH LOCAL MOVEMENT DEFECTS." *Confrencea* 3.03 (2023): 226-230.

8. ABDULATIF, RAXIMOVA XURSHIDAXON SADIKOVNA ABDUHALIMOVA ZULXUMOR, RAVSHANOVA DURDONAXON DILMUROD QIZI QIZI, and RO‘ZIYEVA UMIDAXON MUZAFFAR QIZI. "PRINCIPLES OF INCLUSIVE EDUCATION." *Confrencea* 5.05 (2023): 278-282.

9. Raximova, Xurshidaxon. "NATIONAL AND FOREIGN ADVANCED TRENDS IN HIGHER EDUCATION EFFICIENCY IMPROVEMENT." *JOURNAL OF NORTHEASTERN UNIVERSITY* (2022).

10. Almagul, Kalykbayeva, and Rakhimova Khurshidakhan Sadikovna. "PRELIMINARY CONSIDERATIONS ABOUT CHILDREN IN NEED OF SPECIAL HELP." *Academia Science Repository* 4.7 (2023): 35-39.

11. Usmonalievna, Matmusaeva Nigora, and Raximova Xurshidaxon Sadikovna. "IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI INKLYUZIV TA'LIMGA JALB ETISH." *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* (2023): 844-846.

12. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhan, and Nabiyeva Umidakhan. "ORGANIZING SOCIAL WORK ACTIVITIES OF STUDENTS WITH HEARING PROBLEMS." (2023).

13. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhan, and Odilova Rislig'oy. "PROBLEMS OF PREPARING HIGH SCHOOL STUDENTS WITH HEARING DEFECTS FOR FAMILY LIFE." (2023).

14. Sadikovna, PhD Rakhimova Khurshidakhan, and Sharafuddinova Zuhra. "FORMATION OF MATHEMATICAL CONCEPTS OF CHILDREN WITH HEARING DEFECT USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES." (2023).

15. Komiljon, Raximova Xurshidaxon Sadikovna Sattarova Kamola. "PEDAGOGICAL AND EDUCATIONAL SYSTEM OF EDWARD SEGEN IN SPECIAL PEDAGOGY." *Confrencea* 3.03 (2023): 63-67.

16. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhan. "CORRECTIONAL AND PEDAGOGICAL WORK SYSTEM OF AUDITORY-SPEECH REHABILITATION OF CHILDREN WITH COCHLEAR

IMPLANTS." *International Journal of Early Childhood Special Education* 14.6 (2022).

17. Sabirovna, Shermatova Yaqutxon. "HARAKAT–TAYANCH APPARATINING MEXANIK SHIKASTLANISHLARI." ILMIY TADQIQOTLAR VA JAMIYAT MUAMMOLARI 1.2 (2023): 18-22.

18. Raximova, Muniraxon Ilxomovna. "THE ROLE OF LOGORHYTHMIC IN WORKING WITH CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS." Asian Journal of Multidimensional Research.

19. Ibragimovna, Turg‘unboyeva Zulxumor. "ZAIF ESHITUVCHI O‘QUVCHILARNI NUTQIY SIFATLARINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI." Science Promotion 1.2 (2023): 131-138.

20. Minavvarovna, Umarova Saboxon. "BASIC PATHOLOGY OF CHILDREN'S BRAIN." Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan 1.6 (2023): 271-276.

21. Minavvarovna, Umarova Saboxon. "THE MAIN TYPES OF HUMAN WORK AND THEIR IMPACT ON THE HUMAN BODY." Journal of new century innovations 20.4 (2023): 74-78.

22. Umarova, S. M., and M. F. Raxmonalieyeva. "THE IMPACT OF MENTAL DISORDERS ON CHILDREN'S HEALTH." Евразийский журнал академических исследований 2.5 (2022): 528-531.

23. QIZI, XONBABAYEVA MADINABONU ASQARJON. "Kasbiy faoliyatda zamonaviy logopedni kompetentligini rivojlantirish yo'llari." International Conference on Developments in EducationHosted from Delhi, India. Scienceweb-National database of scientific research of Uzbekistan, 2023.

24. Xonbabayeva, Madinabonu, and Mohigul Fayzimatova. "MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA UCHRAYDIGAN DISLALIYA NUQSONINING BARTARAF ETISH USULLARI." Development of pedagogical technologies in modern sciences 2.6 (2023): 39-42.

25. Hatamjon o‘g‘li, Haydarov Islomjon. "Technologies for the Formation Of The Skill Of Creative Thinking In Weak Auditory Students." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 265-271.

26. Haydarov, Islomjon. "PRACTICAL EXERCISES IN THE CLASSROOM OF SCIENCE LESSONS IN A SCHOOL FOR CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT." Models and methods in modern science 2.11 (2023): 123-125.

27. Feruza, Teshabaeva, Mahmudova Madina, and Yuldasheva Dilbar. "The essence of inclusive education in developed countries." European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 8.1 (2020).

28. Sobirkhanovna, Makhmudova Madinakhan, and Akhmedova Vazirakhan. "EFFECTIVE ORGANIZATION OF CORRECTIONAL-LOGOPEDIC WORK IN CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY." Open Access Repository 4.3 (2023): 134-141.

29. Teshaboeva, Feruza Raximovna. "Literacy education of speech impaired children as a pedagogical psychological problem." Confrencea 5.05 (2023): 299-302.

30. Shukhratovich, Makhmudov Khurshid, and Isodullayeva Iqboloy. "PHYSIOLOGICAL FOUNDATIONS OF SPEECH ACTIVITY." Open Access Repository 4.3 (2023): 765-771.

31. Махмудова, Мадинахон Махмудов Хуршид. "Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ёзиш ва ўқиш кўникмаларини эгаллашга тайёрлаш." Confrencea 4.04 (2023): 187-192.

32. Feruza, Teshaboyeva. "INKLYUZIV TA'LIMNING O'ZBEKISTONDAGI RIVOJLANISHI." *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* (2023): 546-548.

33. Raximovna, Teshaboeva Feruza. "O 'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI." *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* (2023): 873-875.

34. Rahimovma, Teshaboeva Feruza, and Usmonjonova Saodatkhan Mirzakhamdamovna. "WAYS TO IMPROVE SPEECH ABILITIES OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES." (2023).

35. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "Features of cochlear implantation rehabilitation." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.1 (2023): 333-336.

36. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, et al. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING TASNIFI VA TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI." *Conference Zone*. 2023.

37. Muhammadjonova, Dilafruz. "Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalardning sezgi va idrok xususiyatlarning o'ziga xosligi." *Science promotion* (2023).

38. Muhammadjonova, Dilafruz. "ISSUES OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF TEACHING WEAK HEARING CHILDREN TO WRITE." *Science promotion* (2023).